

УДК 82.61.2(092)

DOI 10.31654/2520-6966-2018-11f-93-180-187

В. В. Красавіна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури
Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка

Етномаркери в порівняльних конструкціях у романі-колажі Дмитра Кешелі "Родаки"

У статті досліджено реалізацію семантичного плану порівняльних конструкцій Дмитра Кешелі як відображення етнокультурної специфіки індивідуально-авторської картини світу на основі національної, виявлено їх етнокультурне маркування, зв'язок із ментальністю, культурою, історією, способом життя народу та індивідуальними ментальними особливостями митця.

Ключові слова: порівняння, порівняльна конструкція, національно-культурний компонент, індивідуально-авторське порівняння, семантика, індивідуально-авторська картина світу, національно-мовна картина світу, ідіолект.

Роман-колаж Дмитра Кешелі "Родаки" з першої сторінки захоплює розкутою творчою уявою митця, колоритністю образів і тонким гумором. Оскільки твір репрезентовано як колаж, то він не має чіткої композиції і складається з окремих дитячих спогадів автора про життя сільської закарпатської родини, її традиції, звичаї, мораль тощо. З особливою любов'ю змальовано неповторну красу природи рідного краю. В оповідь органічно вплітаються роздуми митця про сутність людського життя, історичну долю закарпатців, які завдяки своїй мудрості, кмітливості, невичерпному гумору й життєлюбності уціліли за різних соціально-історичних умов, зберегли свою культуру, мову, національну ідентичність. Автентичність оповіді письменник зберігає за допомогою місцевої говірки, якою передає неповторний дух і колорит Закарпаття середини минулого століття. Мова письменника віддзеркалює фольклорні, розмовні, книжні джерела сучасної української мови, насичена діалектизмами, жаргонізмами, росіянізмами, мадяризмами, просторічною лексикою тощо.

"Експресивний центр" роману, його словесно-образну доміанту створюють порівняння, які характеризуються семантичним та структурним розмаїттям.

Мета нашого дослідження – проаналізувати порівняльні конструкції Дмитра Кешелі з національно-культурним компонентом у семантичній структурі, визначити їх місце в індивідуально-авторській та національно-мовній картинах світу.

Зважаючи на лінгвістичну та нелінгвістичну сутність порівняння, його багатогранність, науковці вивчають цю категорію в різних аспектах. У лінгвістиці розглядають на лексичному, фразеологічному, словотвірному, морфологічному, синтаксичному рівнях мови, у функціонально-стилістичному плані, як засіб формування індивідуально-авторського стилю тощо. Компаративні конструкції стали об'єктом досліджень багатьох українських мовознавців таких, як О. Потебня, І. Кучеренко, М. Плющ, І. Вихованець, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Л. Пустовіт, Л. Ставицька, А. Мойсієнко, В. Чабаненко, Л. Лисиченко, Л. Голоюх, Н. Шаповалова, Л. Прокопчук, Л. Мялковська, О. Марчук, Л. М'яснянкін, С. Рошко, М. Заборна та ін.

На сучасному етапі розвитку українського мовознавства актуальні етнолінгвокультурологічні дослідження, зокрема це праці В. Жайворонка, В. Русанівського, П. Гриценка, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Лисиченко, Н. Данилюк, В. Кононенко, Н. Хобзей, О. Тищенко, Т. Космеди, Л. Савченко, О. Селіванової, І. Голубовської та ін., які акцентували увагу на тісному взаємозв'язку мови й культури.

Порівняльні конструкції (фольклорні, загальномовні та індивідуально-авторські), оскільки вони виступають своєрідними маркерами етнокультури, бо в їх образах закодована культурна інформація про світ і його сприйняття народом, становлять об'єкт вивчення етнолінгвістики. Лінгвокультурологічний аспект виникнення й формування порівняльних конструкцій має вагомим значення для інтерпретації їх семантичного змісту. Етнокультурна специфіка порівняльних конструкцій проявляється у виборі предметів і явищ для створення образів порівнянь, а також предметів і явищ, які піддаються порівнянню, і навіть способів його вираження. Порівняльні конструкції із етнокультурною конотацією є невід'ємним компонентом національно-мовної та індивідуально-авторської картин світу.

Унікальний суспільно-історичний досвід певного етносу, його спосіб життя, культура, особливості пізнання довкілля впливають на формування етномовної картини світу, що надає специфічного забарвлення предметам і явищам навколишньої дійсності. Під національно-мовною картиною розуміємо "виражене етносом засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому

світі" [1, с. 29]. Важливим аспектом вивчення національно-мовної та індивідуально-авторської картин світу є їх дослідження крізь призму порівнянь.

У фольклорних порівняннях фіксуються стереотипи мислення, властиві тій чи іншій лінгвокультурній спільноті, які передаються від покоління до покоління. За допомогою образів порівняльних конструкцій оцінюється дійсність і виявляється ставлення народу до навколишніх реалій, людей, природи, світу речей тощо.

Важливою ознакою будь-якого порівняння є образність, яка розвинулася завдяки здатності людини до асоціативного, символічного мислення. На основі образів сприйняття виникають вторинні образи, які базуються на асоціативних зв'язках, порівнянні й перенесенні ознак із одного предмета чи явища на інший. Отриманий "образ" у результаті набуває додаткових конотацій, смислів під впливом національно-специфічної картини світу. Підставою для порівняння є асоціації, які виникають у митця щодо об'єкта порівняння на ґрунті культурно-історичної, соціальної специфіки відображуваної реальності, в якій він перебуває. Індивідуально-авторські порівняння віддзеркалюють одночасно національні стереотипи мислення й погляд митця на навколишній світ.

Як зазначає відомий мовознавець С. Єрмоленко, "непересічні мовні особистості володіють талантом інтуїтивно відчувати колективний досвід у сприйманні естетичної природи слова й трансформувати його в такі мовні форми, які і за природою творення, і за характером сприймання (саме в єдності цих двох процесів!) постають як мовно-естетичні знаки національної культури" [2, с. 358–359].

Звертаємо увагу на семантичну структуру порівняльних конструкцій Дмитра Кешелі з національно-культурним компонентом. Індивідуально-авторські порівняння "конструюються творчо, на основі несподіваних зіставлень і зближень реалій, їх властивостей та ознак, тобто на основі суб'єктивних естетичних уподобань. Звичайно, чим несподіваніше порівняння, тим воно естетично й стилістично вагоміше" [4, с. 221].

Соціалізація Дмитра Кешелі відбувалася в полікультурному й поліетнічному середовищі Закарпаття, світогляд формувалася в умовах селянського оточення. Українське сільське життя з його звичаями, традиціями, духовними цінностями сформувало особливе світосприйняття письменника, що й визначило його світобачення, соціальні й моральні орієнтири тощо. Асоціативність мислення автора вербалізувалася порівняльними конструкціями, які реалізуються на ґрунті культурно-історичного досвіду етноспільноти та індивідуаль-

них ментальних особливостях. Образи порівнянь створюють неповторний місцевий колорит, відображаючи мальовничу природу Закарпаття, людей, їх побут, відбивають емоційно-оцінне сприйняття світу автором. Образні порівняння Дмитра Кешелі потребують активної асоціативної діяльності й базового культурологічного досвіду від читача.

Відзначаємо особливе ставлення митця до природи батьківського краю. Спочатку бачимо її через світосприймання малого Дмитрика, потім через призму світобачення уже зрілого митця, який спогади перепускає через свій життєвий досвід. Індивідуально-авторські порівняння, метафори, епітети олюднують природу, що втілено в конкретно-чуттєвих образах. Наприклад, асоціативне порівняння краси гори із дівочою вродою: *"Наша Ловачка – мила, рідна і красива. Розмальована гарячими і соковитими барвами, вона дійсно немов червонощока і багата верховинська дівка-відданиця – ну прямо-таки кров із молоком... Наша Ловачка, немов грудки осіннього золота у долонях щедрої рівнини, палахкотить, манить, вабить, примушує нуртувати кров у гарячих головах"*. Тропеїчні образні засоби, доповнюючи один одного, створюють величний персоніфікований образ ороніма. Крім того, порівняльна конструкція зазнає парцеляції, що надає розповіді натуральності, живості розмовного мовлення, стилістичного увиразнення. Пор. у тексті: *"Янгольська річка верховинським дівчам швидко бігла, щоб устигнути донести в долину різдвяні пісні"*. Уконкретнюється семантичний зв'язок: гора, річка – дівчина. Не випадковий об'єкт метафоричного порівняння – дівчина із Верховини, високогірної місцевості Карпат. Відтопонімний прикметник маркує лексичні одиниці на позначення людей, що уособлює батьківщину. Метою дівчат-відданиць було привернути увагу парубків, тому вони ретельно дбали про зовнішню красу. Автор подає "чесноти" гори так, ніби вона справді хоче привабити легеня. Символічність ґрунтується на фольклорній традиції: в українських народних піснях підкреслюються головні ознаки цього періоду життя дівчини – краса й зрілість. Далі бачимо: *"Сидить собі при дорозі пишнотілою молодицею гора Ловачка"*. Метафоричне порівняння, виражене орудним відмінком, наділене особливими експресивними конотаціями, оскільки безсполучниковий зв'язок компонентів порівняльної конструкції сприяє їх більшій семантичній зрошеності й образній цілісності. Молода заміжня жінка в народнопісенних текстах представлена саме лексемою молодиця, а народнопоетичний еталон краси передбачає гарну, здорову жінку, на що й вказують відповідні епітети. *"Наша Ловачка, наче любляча мати над колискою*

первістка, ніжно схилилась над Мукачевом і продовжувала паіти, палахкотіти і пахтіти весняним квітом". Образ матері виступає як об'єктом, так і суб'єктом у порівняльних конструкціях Дмитра Кешелі. У народній свідомості образ матері завжди оточений ореолом святості. Для автора, який рано залишився без матері, це символ тепла, любові, ласки. Пор. у тексті: "Земля піді мною була тепла і, як мати, щемливо ласкава". Порівняння підкреслене інтимізуючими художніми означеннями.

Через роки повертаючись додому, митець, обтяжений життєвим досвідом, уже по-іншому сприймає гору, пор.: "Вже буде не та Ловачка – червоноцока, пишнотіла гуцулка-молодиця, а скоріше – печальна верховинська вдовиця". Використовує прийом народно-поетичного заперечного порівняння, маркуючи прикладку етнонімом, де гора асоціюється з жінкою-вдовою, яка втратила свого чоловіка. Показово, що письменник у створених образах порівнянь використовує трикомпонентне протиставлення: дівчина – жінка – вдова, як це фіксується й у народних піснях для характеристики різних етапів життя жінки. Українці здебільшого ставилися до жінки з повагою й ніжністю.

Українці – хліборобська нація, і символом українства постає образ хлібороба-селянина. Відзначаємо національно-хліборобський спосіб світосприймання та світовідображення Дмитра Кешелі. Пор.: "Сонце, зітхаючи й тримаючись, як старий селянин, за нароблений попереk, помалу сідало за обрій"; "Гронами звисала із тичок добра, щедра, ласкава, як селянка, пасуля-бумбачка"; "А під нею (горою), немов вишиті сільською умілицею, мережаться і котяться по невеличких пагірках яблуневі сади". Уява митця вибудовує незвичні, але такі закономірні образи порівнянь, що увиразнюють метафори. Авторська спостережливість, особистий досвід відображені в просторово-предметних поняттях, які виступають суб'єктами порівнянь. Наприклад: "Пишничок, носячи на собі галасливий люд, добряче натер мозолів. Але він мені такий милий і ніжний, як порепані долоні діда Наполіона, коли, буває, зрідка погладить мене по голові"; "Старезний дерев'яний міст був дуже людяним і милим, як мій дідико Соломон". Письменник використовує прийом одухотвореного об'єкта, надаючи йому рис живої людини. Уживає слова зі зменшувально-пестливими суфіксами, щоб надати зворушливості. Образи порівнянь передають семантику родинних зв'язків, відчуття рідності. Ареальність мовомислення митця маркована відповідними діалектизмами.

В українців завжди існував культ хліба. В авторському мовомисленні він теж посідає особливе місце. Показовою є ціла низка

конструкцій порівнянь-образів із позитивним оцінним змістом, що асоціюються із хлібом – повсякденним, святковим та обрядовим. Наприклад: "А на лівому березі Латориці, на невеличкій горі, немов велетенський коровай на селянському столі, знімається і пишніє Мукачівський замок"; "Навколишні поля і долини пахотіли, як великодні паски". Порівняння Кешелі мають антропоцентричний характер, пов'язаний із діяльністю людини, у порівняннях такого семантичного плану відбивається пізнавальний досвід митця. Пор.: "Мамка були вельми терпеливою, доброю і лагідною, як скибка хліба"; "Старенькі жінки в жалобній одежі, рівенько повсідалися на лавицях, наче чорні ластівки, і застигли перед прийдешнім відльотом у Вічність. Сидять вони, наче Мадонни Вселюдської печалі, безмірної християнської Любові і Всепрощення. Від тих страхів і думок про окраєць для дітей їх обличчя стали кольору тяжкого житнього хліба, а руки – твердими й порепаними, як скоринка чорного буханця". Образи порівняльних конструкцій містять багату символіку, закорінену у фольклорних джерелах. Наприклад, в усній народній творчості ластівка – Божа пташка, а в деяких народних піснях вона символізує матір, виступає навіть символом Божої Матері.

Світ закарпатського села з його повсякденним життям, побутово-виробничою, звичаєвою культурою вербалізовано в образах порівнянь розмовно-побутовою лексикою з етнічною маркованістю. Це лексеми з виразною конкретною семантикою, які вказують на реально існуючі традиційні предмети побуту, страв, напоїв, того матеріального світу, в якому живуть персонажі. Пор.: "Рясно-рясно падають з очей сльози, як того осіннього ранку капала свіжозварена самогонка в обійсті Ілька Слов'янина на прізвисько Барон Калошня"; "Голова фунгуватиме, як самогонний апарат". Через порівняльні конструкції дієслівного типу експресивно відображено емоційний стан головного героя. Автор комічно зіставляє семантично непоєднувані суб'єкти й об'єкти порівняльних конструкцій, створюючи гумористичний ефект.

Національно колоритними є неповторні портретні описи зовнішності персонажів, через які письменник розкриває риси їх характеру, вдачі, дій, вчинків, що викликає у читача найширше коло асоціацій сприйняття. Об'єктами порівнянь стали лексеми з яскравою етнокультурною конотацією, пов'язані з хліборобською працею, господарюванням на землі. Пор.: "Широкоплечий, з довгими, як ціпи, руками і могутньою шиєю, на якій міцно, як ґазда за свою землю, трималась непередбачувана у вчинках голова"; "Стрийна Анця, як уже мовлено, була дрібною, як запечена у спекотне літо бульбочка. До

того ж чорна, як циганка, з гачкуватим, як у ворони, носом, проте дивовижно красивими і звабливими, як мадярські сливи, очима". Змальовуючи зовнішність, письменник для образів порівнянь використовує етнонім *циганка* та відетнонімний прикметник *мадярський*, що зумовлено авторським світобаченням, сформованим серед багатонаціональної спільноти Закарпаття. Такі дотепні порівняння передають авторську модальність і написані в стилі українського народного гумору.

Отже, мовний стиль Дмитра Кешелі вирізняється широким уживанням порівняльних конструкцій із національно маркованим компонентом у семантичній структурі, які становлять вагому частину ідіолекту письменника. Світосприйняття автора віддзеркалює специфіку індивідуального та національного світобачення, асоціативність мислення вербалізується порівняннями, що реалізуються на ґрунті культурно-історичного досвіду етноспільноти Закарпаття, в яких відображено притаманні їй традиції, звичаї, вірування, система ціннісних орієнтирів, які вказують на реалії світу природи, особливості ландшафту тощо. Образні порівняння Дмитра Кешелі відображають його неповторну мовну особистість, ментальність, погляд на світ, індивідуальну мовну картину світу, пропущену через призму етномовної. Відзначаємо також глибоку вкоріненість письменника у фольклорні джерела.

Література

1. Голубовська О. І. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ: Логос, 2004. 284 с.
2. Єрмоленко С. Нариси з української словесності: стилістика і культура мови. Київ: Довіра, 1999. 431 с.
3. Кешеля Д. Родаки: роман-колаж. Київ: ВЦ "Академія", 2017. 384 с.
4. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.

References

1. Holubovska, I. O. *Etnichni osoblyvosti movnyh kartyn svitu [Ethnic Peculiarities of the Linguistic Pictures of the World]*. Kyiv : Logos, 2004. 284 p. (In Ukrainian)
2. Yermolenko, S. Ya. *Narysy z ukrayinskoyi slovesnosti: (stylistyka ta kultura movy) [Essays on Ukrainian Literature: (Stylistics and Language Culture)]*. Kyiv : Dovira, 1999. 431 p. (In Ukrainian)
3. Keshelia, Dmytro. *Rodaky : roman-kolazh [Parents : a collage novel]*. Kyiv : Akademiia, 2017. 384 p. (In Ukrainian)
4. Chabanenko, V.A. *Stylistyka ekspresyvnyh zasobiv ukrayinskoyi movy [The Stylistics of the Expressive Means of the Ukrainian Language]*. Zaporizhzhya : ZDU Publ., 2002. 351 p. (In Ukrainian)

В. В. Красавина

кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського мови і літератури
Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка

**Этномаркеры в сравнительных конструкциях в романе-коллажи
Дмитрия Кешели "Родаки"**

В статье исследована реализация семантического плана сравнительных конструкций Дмитрия Кешели как отражение этнокультурной специфики индивидуально-авторской картины мира на основании национальной, выявлена их этнокультурная маркировка, связь с ментальностью, культурой, историей, образом жизни народа и индивидуальными ментальными особенностями писателя.

Ключевые слова: сравнение, сравнительная конструкция, индивидуально-авторское сравнение, семантика, индивидуально-авторская картина мира, национально-языковая картина мира, идиолект.

V. V. Krasavina

PhD in Philological Sciences,
Associate Professor of the Ukrainian Language and Literature Department.
T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Collegium"

**Ethnic Markers in Comparisons in the Collage Novel "Parents"
by Dmytro Keshelia**

The paper studies the realization of the semantic plane of Dmytro Keshelia's comparisons as a reflection of the ethnocultural specificity of author's individual picture of the world on the basis of the national one. The ethnocultural colouring of comparisons, their connection with mentality, history, lifestyle of the people as well as with author's individual mental features are revealed.

Key words: comparison, national and cultural component, author's original comparison, semantics, author's individual picture of the world, national linguistic picture of the world, idiolect.

The ethnocultural specificity of comparisons presents itself in the choice of the objects and phenomena employed for the creation of images in comparisons, as well as the objects and phenomena which are comparable, and even the ways of expressing comparison. Comparisons with ethnocultural connotation are an integral component of the national linguistic and the individual author's pictures of the world.

The ground for comparison is formed by the associations, arising in the author's mind in connection with the objects of comparison on the basis of the cultural and historical, social specificities of the portrayed reality in which they are placed. Dmytro Keshelia's writing style manifests itself in the frequent use of comparisons with a nationally marked component in their semantic structure which form a sufficient part of the author's idiolect. The author's perception of the world mirrors the specificity of the individual and national views of the world, the associative property of mind is verbalized by means of comparisons which are realized on the basis of the cultural and historical experience of Zakarpattia ethnic community, in which its typical traditions, customs, beliefs, the system of values which point at the realities of nature, landscape peculiarities, etc. are reflected. Dmytro Keshelia's expressive comparisons display his unique linguistic personality, mentality, outlook, individual linguistic picture of the world, viewed in the light of the ethnolinguistic one. It should also be mentioned that author's style is deep-rooted in the folklore sources.